

TIJDELIJKE STADSWANDELING TUSSEN DE MUREN – BELEEF DE VERDEDIGING VAN AMERSFOORT

Opgesteld door Henk Schipper/Hans van Harten

Een korte samenvatting (toelichting hieronder):

Halte 1, tevens startpunt: bij en op de Koppelpoort. Vertellen over tijdperk van 1259 tot 1450.

Halte 2, de stadswallen met kanonnières. Tijdperk rond 1780.

Halte 3, de stadsmuur in volle glorie. Tijdperk vanaf 1444.

Halte 4, de STIER. Tijdperk heden.

Halte 5, de Kamperbinnenpoort. Tijdperk 1300.

Halte 6, tevens eindpunt: de Mannenzaal

De rode draad in deze wandeling is 'de verdediging van de stad in de loop der tijd', met het hoofdaccent op de muren en poorten van de stad. We gaan langs verschillende tijdperken. Ter illustratie wordt onderweg een kanonschot afgevuurd. Raadpleeg voor nadere verdieping op deze wandeling ook nog eens de nummers 1, 26, 28, 29 en 35 uit ons Wegwijs in de Binnenstad.

Niet om uit je hoofd te leren, maar dit overzicht geeft aan wanneer Amersfoort belegerd is geweest, en met welk resultaat.

1274 Amersfoort door Otto van Gelre ingenomen en verbrand.

1283 Bezetting door bisschop van Utrecht (Jan van Nassau) vanuit Deventer; bezetting duurde tot 1290.

1366 (begin op St Margrietendag; 13 juli) Amersfoort, na een beleg van 8 dagen, ingenomen door graaf Albrecht van Beieren, die zo de bisschop van Utrecht 'hielp' met het oplossen van een financieel geschil tussen hem en Amersfoort.

1411 Amersfoort door de Geldersen aangevallen.

1420 Reinout, Hertog van Gelder, belegert de stad; ontzet door de Bisschop van Utrecht.

ca ***1424*** Amersfoort door Bisschop Zweder van Kuilenburg aan de Geldersen overgeleverd.

1427 In November vonden drie bestormingen plaats door hertog Filips van Bourgondië (de Goede); zeer veel doden, er waren wel 8 dagen nodig om de doden te begraven. Afweer zou door de Amersfoortse vrouwen met kokend bier hebben plaats gevonden. Filips zette een Kat (= blijde /soort katapult) op het ijs van de Eem; toen het ging dooien sloeg deze om. **Zie verderop nadere toelichting (verhaal 1).**

1457 Belegering door Utrechtenaren.

1492 Belegering door Wittenhorst, veldoverste van Keizer Maximiliaan.

1528 Aanslag door de Hertog van Gelre bij de St. Annakapel.

1536 *Wederom aanslag door de Hertog van Gelre* **1543** *Maarten van Rossum belegert de stad en neemt hem in. **Zie verderop nadere toelichting (verhaal 2).***

1572 *De Geuzen voor de poort, tijdelijke bezetting en aftocht.*

1579 *Aanval door Johan van Nassau werd door Amersfoort afgeslagen; toch: de Alteratie.*

1629 *Inname door Montecuculi, de Spaanse veldheer.*

1672 *Inname door de Fransen onder bevel van Markgraaf de Rochefort.*

1703 *Inname van de stad door troepen van de Staten van Utrecht n.a.v. de Plooierijen.*

1785 *Op 17 augustus rukten Staatse militairen de stad binnen om te voorkomen dat de inwoners te zeer hun privileges zouden verdedigen.*

1787 *Inname van de stad door de Pruisen (verhaal van stadhouder Willem V en Prinses Wilhelmina, het Huis met de Paarse Ruitjes, buskruit in de OLV Kerk, Goejanverwellesluis.*

1795 *Inname Amersfoort en de rest van de Republiek door de Fransen, vlucht stadhouder Willem V naar Engeland.*

1940 – 1945 *Bezetting door Nazi Duitsland.*

Halte 1, tevens startpunt: bij en op de Koppelpoort. Tijdperk van 1259 tot 1450.

Bij de maquette aan de Volmolen geeft de gids een korte uitleg over het ontstaan van de stad, in de eerste plaats de muren en poorten als verdedigingswerk voor bescherming van het bisdom Utrecht tegen de aanvallen van de hertog van Gelre. Mede daarom de stadsrechten van 1259.

Na uitbreiding van de stad de tweede ommuring vanaf rond 1400, afbraak van de oude nutteloos geworden muur, bouw van de muurhuizen op die plaats - wat we in het laatste deel van de wandeling ook zullen zien.

De Koppelpoort maakt daar deel van uit. Aan de buitenzijde wordt over de bouw van de Koppelpoort verteld (de mezekouw, het schot in de waterdoorgang, de schietgaten, verdedigingstorens). Dan gaan we **niet** in de toren bij het rad, maar naar boven voor het uitzicht.

Hier kan het verhaal verteld worden van de aanval door Philips van Bourgondië (bijgenaamd 'de Goede') in **1427**.

Bisschop Rudolf van Diepholt, die het bewind over Utrecht en Amersfoort voerde, had het aan de stok met Philips van Bourgondië en zijn Hollandse vazallen. De scholden elkaar uit voor Hoeken (Utrecht) en Kabeljauwen (Philips en Holland).

De ruzie leidde in 1427 tot een aanval door de Kabeljauwen op de stad Amersfoort – een beleg dat acht dagen geduurd heeft, van 1 tot 8 november. Amersfoort had nog tijdig kans gezien grote voorraden in te slaan en een groep van 300 boogschutters uit Utrecht binnen te halen, voordat ze alle poorten sloten en het schot van de Koppelpoort in de Eem lieten zakken. En daar kwam het leger van Philips aan - gesteund door Bunschoten op de achterhand, over en langs de Eem.

Een eerste aanval werd door de Amersfoorters afgeslagen met vele gevallen soldaten aan de zijde van Philips. Na twee dagen om op krachten te komen probeerde Philips het voor een tweede keer, maar weer zonder succes. Na nog twee dagen mislukte ook een derde poging. De Amersfoorters kregen het nu werkelijk benauwd want ook hun boogschutters overleefden niet allen de aanvallen en met schrik zagen ze dan ook dat Philips ten vierde male de restanten van zijn leger groepeerde voor de een finale aanval. Op de achtste dag van het beleg spande het er hevig om. Het lukte de soldaten van Philips om over de gracht te komen en ze begonnen met ladders de muren te beklimmen.

Filips de Goede deed volgens historische beschrijvingen ook mee aan de belegering in volle harnas uitrusting en schroomde niet om doordrenkt in de modder de stadsmuren te naderen. In deze uiterste nood schoten alle vrouwen van de stad plotseling hun mannen te hulp. Ze stookten hoge vuren waarboven ze alle potten en pannen die ze maar konden vinden vulden met bier en olie en deze opstookten tot kokende hitte. Vel bier, want dat was volop voorradig en veel goedkoper dan olie o.i.d.!

Dat werd op de muren gehesen en over de aanvallende soldaten uitgestort. Dit biertje zal ze een flinke kater bezorgd hebben. Zo geholpen door hun vrouwen kregen de Amersfoortse mannen een leeuwenmoed. Ze dreven de huurlingen en ander soldatentuig van Filips van de muren en terug naar de velden en ook daar werden ze door de Amersfoorters achtervolgd. De troepen van Filips waren al met veel minder in getal dan bij de eerste aanval en wisten niet beter meer te doen dan het vege lijf te redden en er zo snel ze konden vandoor te gaan. Zo werd Amersfoort gered van plundering, verwoesting, verkrachting en moord, dankzij de vrouwen van de stad!

Toch wist Filips niet van ophouden. Nog één troef hield hij in handen en dat was 'de Kat'. De Kat was een enorm schip. Het was 20 meter lang, 9 meter breed en 5 meter hoog. Het was gebouwd als een drijvend fort met kantelen en een weergang. Drie masten en binnenin veel lepelblijdes. Aan die laatste dingen dankte het zijn bijnaam. Blijdes zijn een soort van katapulten waarmee je stenen in het vijandelijke kamp kan schieten. De Kat is dus eigenlijk de katapult. In 1428 werd deze voor de ingang van de Eem gelegd en geen mens kon de Eem nog in- of uitvaren.

Filips zal wel gedacht hebben: als ik Amersfoort niet kan veroveren, dan zal ik ze wel uithongeren. Nu was de Kat met zijn vijf meter hoogte wel een beetje topzwaar en daarom werd hij vastgezet met stevige kabels. Vlak voordat de winter inviel maakten de Amersfoorters op korte afstand van het gevaarte een blokhuis. Toen de winter inviel en de Eem bedekt was met een dikke laag ijs werd de kat van daaruit aangevallen en beschoten. De soldaten op het schip raakten daarvan in paniek; ze renden heen en weer en veroorzaakten zo een zware deining.

De kabels schuurden tegen de scherpe randen van het ijs en één van de kabels raakte los. Het topzware schip leek wel op te stijgen, de bodem van het schip kwam omhoog. Eerst schrokken de Amersfoorters. Misschien was dit wel de bedoeling van dit wonderlijke schip. Ze trokken zich een stuk terug en bekeken het van een afstand. Maar het bleek al snel dat het schip op zijn kant lag en bezig was te zinken. Toen er verder niets gebeurde en de soldaten van Filips uit het zinkende schip sprongen en wegvluchtten wisten de Amersfoorters dat ze gewonnen hadden en nu definitief. Amersfoort had gewonnen en vierde feest!

Er kwam nog een nasleep. De Amersfoorters hebben het de Bunschoters nooit vergeven dat ze Philips hadden gesteund. In 1428 - een jaar later - hielden ze een wraakoefening tegen Bunschoten door de stad aan te vallen, plat te branden en de muren af te breken. Het is daarna nooit meer wat geworden met Bunschoten als stad.

Tot op de dag van vandaag probeert Bunschoten wekelijks nog terug te slaan: elke zaterdagavond wordt de stad Amersfoort belegerd door groepen jonge Bunschoters die de pleinen en cafés onveilig maken. Maar elke week weer worden ze voor middernacht de stad weer uitgebonjourd, waarna ze de volgende zondagochtend hun spijt over dit wangedrag betuigen in de ochtenddienst van de plaatselijke kerken. Een klassieke vorm van vreedzame co-existentie.

Op 12 november 1428 werd een bestand gesloten en op 28 juli 1429 een soort vredesverdrag getekend, waar de Hoeken en bisschop Rudolf van Diepholt als winnaars uitkwamen.

Dan lopen we door het Plantsoen-Noord. Nog voor de oversteek van de Bloemendalsestraat een korte stop om te wijzen op de verdwenen muur en het daarvoor in de plaats gekomen plantsoen naar ontwerp van Zocher en Van Lunteren. Je kunt bijna de hele stad rond door dit plantsoen.

Halte 2, de stadswallen met kanonniërs. Tijdperk rond 1780.

De kanonniërs staan opgesteld vóór het muurgedeelte voorbij de Flint. Hier wordt de stad met kanongeweld verdedigd. De kanonniërs hebben daar hun eigen verhaal bij over de toepassing van dit geschut, de functie voor de verdediging van de stad, de noodzakelijke versterking van de muur na het gebruik van buskruit enz. De gids geeft als het ware de groep even 'uit handen' om naar het verhaal van de stadskanonniërs te luisteren.

We vervolgen de wandeling door even terug te lopen naar waar de muur begint en deze aan de stadszijde te beklimmen. Tijdperk rond 1400.

We lopen over de muur tot aan de Kamp en steken daar over om een blik te werpen op het gereconstrueerde deel van de muur.

Halte 3, de stadsmuur in volle glorie. Tijdperk vanaf 1444.

We lopen langs het gereconstrueerde deel van de stadsmuur bij Achter de Kamp. Hier kan het verhaal verteld worden van de vele malen dat de stad werd aangevallen, en soms wel en soms niet behouden werd dankzij de verdedigingsmuur, met haar torens en transen, schietgaten. Het imposante van deze muur wordt verteld uit de mond van Geertje Arends, het meisje uit Nijkerk dat hier, diep onder de indruk van deze machtige bouwwerken haar pijparden beeldje in de gracht gooide, dat kort daarna zou leiden tot het Mirakel van Amersfoort (1444). Ter illustratie kun je even achter de muur teruglopen naar de gedenksteen die daar in de muur is aangebracht.

Halte 4 de STIER. Tijdperk heden.

Als teken van kracht staat nu bij de ingang van de stad de Stier van Thijs Trompert - teken van overlevingsdrang, kracht en schoonheid. Een eerdere versie was van hout gemaakt, maar die werd door vandalen in de fik gestoken.

Hier kan het verhaal worden verteld van de belegering én inname van de stad door Maarten van Rossum, veldheer van de hertog van Gelre.

Meer geluk had de hertog van Gelre in het jaar 1543. Gebruik makende van het feit dat Karel V, door het Sticht sinds 1517 als landsheer erkend, tegen Frankrijk oorlog voerde zond hertog Willem van Gelre de meedogenloze, doch uiterst bekwame veldheer Maarten van Rossum naar de Veluwe, met de opdracht de grenzen te overschrijden zo hem de gelegenheid gunstig scheen.

Toevalligerwijs was een deel van de Amersfoortse bezetting, door Karel V in Amersfoort achtergelaten, uitgetrokken om zich van Nijkerk meester te maken zulks tegen de wil van de Amersfoortse magistraat.

De keizerlijke benden werden door de Geldersen verslagen zodat Van Rossum de kans schoon zag, Amersfoort te verrassen. Op 4 juli verscheen zijn leger, dat 20 vendels voetvolk en 1200 ruiters telde, voor de stad. De burgerij stond geheel alleen voor de verdediging en deed dat zo moedig dat vijf achtereenvolgende stormaanvallen werden afgeslagen. De verliezen waren echter zo hoog, en de vesten hadden zulk een schade opgelopen dat men zich niet langer opgewassen achtte tegen een zesde aanval. Sluw als Van Rossum was knoopte hij door koeriers onderhandelingen aan met het stadsbestuur, dat, geloof hechtende aan zijn aanlokkelijke voorwaarden, tot overgave besloot.

Intussen waren de verdedigers onkundig gelaten van deze onderhandelingen en openden de strijd opnieuw toen Van Rossum's troepen zich opmaakten de stad binnen te trekken. Gebruik makende van de weldra optredende verwarring kostte de bezetting Van Rossum echter aanzienlijk minder moeite dan wanneer hij voor de zesde maal had moeten stormen. Bovendien legde hij de tegenstand als kwade trouw uit en achtte zich daardoor van zijn afspraken ontslagen.

Was de schatting aanvankelijk op 7000 gulden bepaald, nu moesten de burgers al hun geld en sieraden inleveren waarbij ieder de ringen van de vingers werden getrokken en geen meisje of vrouw meer veilig was. Voorts moest de stad een algemene brandschatting afkopen voor 80.000 ridders van 24 stuivers het stuk terwijl de magistraat bovendien tot het opstellen van schuldbekentenissen werd gedwongen.

Intussen was prins Willem van Oranje (die overigens pas in 1544 de Oranje titel kreeg), de zeer jeugdige keizerlijke stadhouder in de Nederlanden, het Sticht te hulp gesnel en maakte zich in Utrecht op, de strijd met Van Rossum aan te binden. Deze maakte zich echter uit de voeten, met medeneming van enige vermogende Amersfoorters als gijzelaars en de zakken gevuld met geld. Daaronder ook de welvoorziene kas der St. Joriskerk, waaruit de verdere uitbreiding van dit bouwwerk bekostigd had zullen worden. Drie vendels bleven in de stad achter, totdat de hertog van Gelre op 7 september zijn algehele nederlaag jegens Karel V moest erkennen en ook Amersfoort zijn bezetting kwijt raakte. Op 31 september reed de prins van Oranje Amersfoort binnen, om de hernieuwde eed van trouw aan Karel V af te nemen.

De vorst was hoogst ontstemd over de wijze, waarop de magistraat zich door Van Rossum om de tuin had laten leiden. Een spotvers uit die tijd legt getuigenis af van deze beschamende gebeurtenissen:

***'Amersfoort was een Kamp vol stieren, Keyser noch Koning kost haer regieren; Maer doen Meerten van Rossum quam, Die maeckte van elecke stier een lam.'* Leuk om bij de Stier te vertellen!**

Beschimpingen, die in ieder geval onverdiend waren voor de talrijke burgers die zo kloekmoedig de wapenen hadden gehanteerd, onschuldig aan de daden van het stadsbestuur. Karel V presenteerde op zijn beurt de rekening door de zelfstandigheid van de magistraat sterk te besnoeien, terwijl de door hem aangestelde stadsschout daarentegen met grote macht werd bekleed. Eerst gaandeweg heeft het stadsbestuur kans gezien zijn oude rechten te hernemen.

De gasten lopen over de Kamp in een rechte lijn naar de Kamperbinnenpoort.

Halte 5, de Kamperbinnenpoort. Tijdperk vanaf 1300.

Dit is de enig overgebleven poort van de eerste ommuring (rond 1300). Elke Gildegids kan hier vertellen dat het oorspronkelijk een poortgebouw was, met parkeerruimte voor het vee dat de volgende morgen naar de markt gebracht zou worden. Oorspronkelijke naam was Vie(=vee) poort.

Hier werd de toegang tot de oude stad veilig gesteld. De poortdeuren konden op slot, boeren, handelaren en vee veilig ondergebracht. En op de transen van het middenstuk tussen de twee torens konden soldaten op de uitkijk staan om tijdig te waarschuwen voor ongewenste elementen en deze vanuit de mezekouw overgieten met hete olie en bier.

Aanvullend kan het ons bekende verhaal verteld worden hoe de oude verdedigingsmuur overbodig werd na de uitbreiding van de stad en de bouw van de tweede ommuring. Op de fundamenten van de oude muur werden, deels met gebruikmaking van dezelfde stenen, huizen gebouwd – de Muurhuizen.

De wandeling vervolgt rechtsaf door dit gedeelte van de Muurhuizen, waarbij onderweg gewezen kan worden op oude gevels waaraan de oude stenen zijn af te lezen, evenals de vele latere aanpassingen met latere, meestal kleinere steensoorten.

Halte 6 de Mannenzaal

Geen verdedigingswerk, maar wel een sfeervolle afsluiting van deze tocht door te zien hoe armlastige oude mannen *in vrede* een rustige en verzorgde dag konden beleven. En: dit complex werd rond 1390 gebouwd in een tijd dat de Tweede Stadsmuur er nog niet stond: een voorziening dus buiten de muren!

Bij koffie en wat lekkers kan de Mannenzaal bezocht worden en kan de museale expositie bekeken worden met *uitleg van een zaalwacht van de Levende Historie*. In de maanden juli en augustus wordt het jaar 1907 nog steeds geleefd door de spelers van Levende Historie.